

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

3-2018
ИЮНЬ

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

АДАБИЁТШУНОСЛИК

З.ПАРДАЕВА	
Роман жанрининг культурологик қиёфаси	63
С.ҚУРОНОВ	
Исажон Султон романларида олам ва одам концепцияси.....	66
Ф.ДАДАБАЕВА	
Абдулла Қодирийнинг “Ўткан кунлар” асарида портрет ва сифатлашлар таржимаси.....	69
М.ЖУРАЕВА	
Кундош образининг замонавий талқини.....	72

ТИЛШУНОСЛИК

А.МАМАЖОНОВ, Д.ТЕШАБОЕВ	
Қўшма гаплар семантикасига доир баъзи мулоҳазалар	76
Д.ТУРДАЛИЕВА	
Лисоний имконият ва бадий санъат	79
Н.АБДУЛЛАЕВА	
Синтактик градуонимия.....	84

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

А.ХОЖИМИРЗАЕВ	
Мактабгача таълим муассасаларида асосий гимнастика воситаларининг ўрни	87
Р.ДЖАЛИЛОВА	
Ўрта Осиё меъморчилигида наққошлик санъатининг тарихий ва замонавий моҳияти.....	92

ИЛМИЙ АХБОРОТ

К.ҚОДИРОВ, Т.БАКИРОВ, Ҳ.ҚОДИРОВА	
Математик фанларни ўқитишда улар орасидаги узвийликни очиб бериш ҳамда ўзаро алоқадорликдан фойдаланиш.....	95
Л.РАХИМОВА	
Ядросида Бессель функцияси қатнашган ўрамсиз операторлар ва уларнинг хоссалари	99
М.РАХИМОВ, Ф.ТУХТАСИНОВ	
Жадал технология шароитида четдан келтирилган сигирларнинг сут маҳсулдорлигига боқув технологиясининг таъсири	101
А.ЭРМАТОВ	
Корхона захира (резерв) капиталининг бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш	103
Л.БЕГИМҚУЛОВА	
Шоҳруҳ Мирзонинг давлатчилик фаолиятига оид айрим мулоҳазалар.....	106
М. УСМАНОВА	
Нутқ фаолиятининг хусусиятлари ва ривожланиши	108
Ҳ.ЖУРАЕВ, И.АБДУРАҲИМОВА	
Бобур лирикасида ифоданинг маъно қатламлари	111
Н.ТОШЕВА	
Халқ топишмоқлари эпиграф сифатида.....	113
Г.РОЗИҚОВА	
Ноодатий боғланиш – услубий восита сифатида.....	116
З.АКБАРОВА, Ш.АНВАРҲУЖАЕВА	
Нутқ маданияти масалаларининг ўрганилишига доир.....	118
Ш.АСКАРОВА	
Немис тили дарсларида лексикани ўргатиш методлари.....	120
М. КАРИМОВА, И.МЕРГАНОВ	
Ўрта асрлардаги педагогик фикрларнинг маънавий моҳияти.....	123

АДАБИЙ ТАҚВИМ

Илмга бахшида умр.....	126
-------------------------------	-----

УДК: 93/99

ШОҲРУҲ МИРЗОНИНГ ДАВЛАТЧИЛИК ФАОЛИЯТИГА ОИД АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Л.Бегимқулова

Аннотация

Мақолада академик В.В. Бартольднинг Шоҳруҳ мирзонинг давлатчилик фаолияти хусусидаги айрим мулоҳазалари тарихий манбалар асосида тадқиқ этилган.

Аннотация

В статье автор на основе исторических источников анализирует некоторые размышления академика В.В.Бартольда о государственной деятельности Шохруха мирзо.

Annotation

In the article the author based on historical sources analyzes some reflections of Academician V.V.Bartold about the state activity of Shokhrukh Mirzo.

Таянч сўз ва иборалар: Амир Темур, Шоҳруҳ мирзо, суюрғол, қурултой, Хуросон, Ҳиндистон, Хитой, хожа, Ҳирот, Саброн, Ашпара.

Ключевые слова и выражения: Амир Темур, Шохрух мирзо, суюргал, курултай, Хорасан, Индия, Кунтай, ходжа, Герат, Саброн, Ашпара.

Keywords and expressions: Amir Temur, Shokhrukh mirzo, suyurghal, kurultay, Khorasan, India, China, khodja, Herat, Sabron, Ashpara.

Амир Темур вафотидан кейин темурийлар салтанатида бошланиб кетган ўзаро урушларда ғолиб чиқиб, марказлашган давлатни қайта тиклашга эришган Шоҳруҳ мирзонинг давлатчилик фаолияти хусусида тарихшуносликда турлича фикрлар билдирилган. Уларнинг баъзиларида Шоҳруҳ мирзо темурийлар давлатининг сиёсий, иқтисодий ва маданий тараққиётига катта ҳисса қўшган йирик давлат арбоби сифатида баҳоланса, бошқаларида эса катта хотини Гавҳаршодбегим ва йирик амирлар ҳамда диний уламоларнинг таъсиридан чиқа олмаган ҳукмдор сиймосида гавдаланади. Юқоридаги фикрларнинг шаклланишида йирик шарқшунос олим, академик В.В. Бартольд томонидан билдирилган хулосалар ҳам муҳим роль ўйнаган.

В.В. Бартольд Амир Темур тўртинчи ўғли Шоҳруҳ мирзога ўз набираларичалик катта умид билдирмаганлигини таъкидлайди. Муаллиф Шоҳруҳ мирзонинг 1397 йилдан фақат Хуросон ҳокими сифатида фаолият олиб борганлиги, 1404 йили Самарқандда бўлиб ўтган қурултойга чақирилмаганлиги, 1404 йили Хуросоннинг йирик хожаларининг Ашпара ва Саброн шаҳарларига кўчирилиши масалаларига ҳам эътибор қаратади [1.58].

1397 йили Хуросон ҳокими этиб тайинланган Шоҳруҳ мирзо Амир Темур томонидан 1398 йили бўлиб ўтган Ҳиндистон юришининг дастлабки жангларида қатнашган.

Лекин шаҳзода кўп ўтмай Хуросонга жўнатиб юборилган. Шарафуддин Али Яздий ушбу воқеа баёнида Шоҳруҳ мирзони “салтанат ва подшоҳлик кўзининг қорачиғи эрди” сўзлари билан таърифласа-да, Ҳиндистон юришидан Ҳиротга қайтарилганлиги сабаби ҳақида сўз юритмайди [2.194]. Шоҳруҳ мирзонинг қолдирилиши Хуросондаги бизга маълум бўлмаган воқеалар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Чунки Низомиддин Шомий Ҳиндистон юриши вақтида Шоҳруҳ мирзонинг Ҳарий Малик исмли ишончли кишиси келиб, шаҳзоданинг саломатлиги ҳақида хабар етказганлигини ҳикоя қилади [3.237]. Ҳарий Малик фақат Шоҳруҳ мирзонинг саломатлиги ҳақида эмас, балки Хуросондаги вазият ҳақида ҳам муҳим маълумотларни келтирганлиги табиий. Бизнингча, Шоҳруҳ мирзонинг Ҳиндистон юришига олиб кетилмаганлиги ўша вақтдаги сиёсий вазиятнинг унинг Хуросонда қолишини талаб қилганлиги билан боғлиқ. Кейинчалик Шоҳруҳ мирзо 1399-1404 йиллари бўлиб ўтган “етти йиллик юриш”да тўлиқ қатнашган ва 1404 йили Хиротга қайтиб келган.

Шоҳруҳ мирзонинг 1404 йили Самарқандда бўлиб ўтган қурултойга чақирилмаганлиги, шунингдек, 1404 йилнинг охирида бошланган Хитой юришига жалб этилмаганлиги ҳам ўша даврдаги сиёсий вазият билан боғлиқ эди. Шарафуддин Али Яздий бу ҳақида қуйидагиларни баён қилади: “Чингизхон наслидин Тайзи Ўғлон ва Тош Темур Ўғлон арз қилдиларким, “Қурултой қилурсиз. Амирзода

Л.Бегимқулова – ФарДУ мустақил тадқиқотчиси.

Шоҳруҳ Хуросондин ва амирзода Пирмуҳаммад Ғазниндин келсунлар!”

”Соҳибқирон деди: Пир Муҳаммад келсун. Аммо Шоҳруҳқа маслаҳат йўқтурурким, бери келгай. Анинг учунким, Ироқ ва Озарбайжонда ўлтурғонларнинг орқалари анинг била қавий турур” [2.290.].

Чиндан ҳам гарчи “етти йиллик юриш”да йирик ғалабаларга эришилиб, Миср ва Усмонли турклар давлатлари тор-мор келтирилган бўлса ҳам Амир Темур давлатининг ғарбий ҳудудларида тўла хавфсизликка эришилмаган эди. Биринчидан, Амир Темурнинг ашаддий рақиблари Султон Аҳмад жалойир ва Қора Юсуфлар ҳаёт бўлиб, қулай вазият келишини кутиб яширинган эдилар. Иккинчидан, Амир Темур давлатининг ғарбий ҳудудлари Мироншоҳ мирзо ва Умаршайх мирзонинг фарзандларига улус сифатида берилган бўлиб, улар катта тажрибага эга эмасдилар. Учунчидан, темурийлар давлати таркибига киритилган ғарбий ҳудудларнинг, ҳаттоки Хуросоннинг ҳам баъзи вилоятларида Амир Темурга садоқат билдириб ўз ҳокимиятини сақлаб қолган ҳукмдорлар бор эди. Бу ҳукмдорларга Амир Темур тўлиқ ишона олмасди. Уларнинг садоқатини вақтинчалик эканлиги Амир Темур вафотидан кейин яққол кўзга ташланган. Шоҳруҳ мирзо ҳам Амир Темур вафотидан кейинги дастлабки йилларда асосан уларга қарши кураш олиб борганлиги ҳам маълум [4. 65, 95]. Тўртинчидан эса Амир Темур фармонида кўра, Хуросондан кўплаб хожаларнинг Мовароуннаҳрнинг шимолига кўчирилиши [5.124-125] ҳам бу ердаги сиёсий вазиятнинг барқарор бўлмаганлигидан

далолат беради. Бундай шароитда Хуросоннинг қайтиб келганига эндигина уч ой бўлган Шоҳруҳ мирзосиз қолдирилиши Амир Темур учун маъқул кўринмаган. Амир Темур Шоҳруҳ мирзонинг Хуросонда туришини ўз давлатининг ғарбий ҳудудларидаги тинчликнинг муҳим шартини, деб билган.

Шунингдек, Хуросон хожаларнинг кўчирилиши масаласига Шоҳруҳ мирзонинг муносабати масаласини тўлиқ ўрганилган эмас. Афсуски, манбаларда бу ҳақида сўз юритилмайди. Шоҳруҳ мирзонинг диний уламолар билан жуда яқин бўлганлигига ҳам эътибор қаратиш зарур. Шоҳруҳ мирзонинг дин пешволари билан жуда яқин алоқалари ҳақида В.В. Бартольд ҳам бир неча бор тўхталиб ўтган [1. 58, 83.].

Шоҳруҳ мирзонинг Амир Темур ҳаётлиги вақтидаги фаолиятининг яна бир ўзига хос жиҳати шундаки, у 1397 йили Хуросон ҳокими этиб тайинланганидан сўнг фақатгина ғарб томон уюштирилган ҳарбий юришларда иштирок этган. Амир Темур ғарбий ҳудудларда бўлган вақтда Шоҳруҳ мирзонинг Хуросонда қолишига ҳожат бўлмаган. Чунки Мовароуннаҳрда қолдирилган ҳарбий кучлар шарқий ҳудудлар хавфсизлигини тўла таъминлай олишган. Жўчи улуси, Мўғулистон ва Ҳиндистоннинг Амир Темур юришлари натижасида тўла тор-мор келтирилиши бунга имкон яратган. Шарқ томон амалга оширилган юришларда, жумладан Ҳиндистон ва Хитой юришларига эса Шоҳруҳ мирзо жалб этилмаган. Бу ҳам ғарбий ҳудудлардаги тинчликни таъминлаш масаласида Шоҳруҳ мирзонинг муҳим ўрин тутганлигини кўрсатади.

Адабиётлар:

1. Бартольд В.В. Сочинения.- Т.2. -Ч.2. – М., 1964.
2. Шарафуддин Али Йаздий. Зафарнома // Сўз боши, тадбил, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифлари: Ашраф Аҳмад, Ҳайдарбек Бобобеков. – Т.: Шарқ, 1997.
3. Низомиддин Шомий. Зафарнома / Форс тилидан ўгирувчи – Ю. Ҳакимжонов, таржимани қайта ишлаб нашрга тайёрловчи ва масъул муҳаррир – А. Ўринбоев, изоҳлар ва луғатларни тузувчи – Ҳ. Кароматов (жуғрофий номлар изоҳи – О. Бўриевники), Ҳофиз Абрунинг «Зафарнома»га ёзган «Зайл»и («Илова»)ни форсийдан ўгирувчи ва изоҳларини тузувчи – О. Бўриев – Т.: Ўзбекистон, 1996.
4. Абдураззоқ Самарқандий. Матлаъ ус-саъдайн ва мажмаъ ул-бахрайн / Форс – тожик тилидан таржима, кириш сўз ва изоҳли луғатлар тарих фанлар номзоди А. Ўринбоевники. –Т.: Фан, 1969.
5. Фасих Хавафи. Муджмал-и Фасихи / Пер. предис. примеч. и указатели Д. Ю. Юсуповой. – Т.: Фан, 1980.

(Тақризчи: М.Исомиддинов, тарих фанлари доктори, профессор).